

EEN GENEESHERENKORPS TUSSEN SCALPEL EN VLAAMSE LEEUW

De machtsstrijd van de communautair verdeelde artsenverenigingen, 1914-1945

LUC VANDEWEYER*

HET GENEESHERENKORPS ONTSNAPTE VRIJWEL GEHEEL AAN DE LEVENSBESCHOUWELIJKE VERZUIILING. HET ONTSNAPTE EVENWEL NIET AAN DE COMMUNAUTAIRE BREUKLIJN TOEN ZICH, NA DE EERSTE WERELDOORLOG, EEN FLAMINGANTISCH VERBOND PROFILEERDE NAAST EN TEGEN DE BELGISCHE FEDERATIE. DE BOTSSENDE NATIONALISTISCHE GEVOELENS EN HET BESTENDIGE STREVEN OM GREEP TE KRIJGEN OP DE OVERHEID BEÏNVOEDDEN DIEPGAAND DE ARTSEN-COLLABORATIE TIJDENS DE TWEEDE WERELDOORLOG.

De artsencollaboratie tussen 1940 en 1944 kwam opvallend naar buiten door de inrichting van een 'Orde van Geneesheren' op initiatief van Nieuwe Ordegezinde artsen¹. Nochtans was deze Orde van Geneesheren een vooroorlogs initiatief dat al een tiental jaren uitvoerig werd besproken, ook in het parlement. De artsen voelden een sterke behoefte om enerzijds de overheid op afstand te houden wat de modaliteiten van de beroepsuitoefening betrof, anderzijds, en tegelijkertijd, deze overheid toch zoveel mogelijk te beïnvloeden in voor de artsen gunstige zin. De Orde van Geneesheren was een van de instellingen die dat mogelijk moesten maken.

De verhouding tot de overheid was al sinds generaties een bekommernis van eerste rang. Om resultaten te kunnen boeken, was het noodzakelijk dat de artsen zich, als beroepsgroep, eenduidig konden profileren. Dat groeiproces naar een slagvaardige drukkingsgroep toe werd evenwel bedreigd door de communautaire tegenstelling. Al tijdens de Eerste Wereldoorlog leidde die tegenstelling tot collaboratie vanwege activistische artsen. De tijdelijke vervanging van een Belgische door een Duitse autoriteit zorgde voor een diepe barst in de artsenwereld. Omdat de communautaire tegenstelling zich verdiepte werd deze barst nadien slechts breder. De oorlogsorte van 1940-1944 - onder opnieuw een Duitse overheid - viel dus niet uit de lucht maar wortelde in de voorafgaande decennia. De impact van deze geschiedenis verdween overigens niet met de naoorlogse bestraffing en de administratieve *tabula rasa*. Ook in de artsenwereld vormt de Tweede Wereldoorlog minder een breuk dan tot dusver wordt vermoed.

I. Flamingantisme in de artsenwereld

Wie de archieven en publicaties van de geneesherenwereld onderzoekt, valt meteen de opmerkelijke vanzelfsprekendheid op waarmee de artsen zich een leidende rol toekenden in de samenleving. Onder invloed van hun voor iedereen zichtbare en voelbare vakkennis - aangezwengeld door het niet aflatende wetenschappelijk onderzoek - gingen ze in de loop van de negentiende eeuw een belangrijke *niche* bezetten in de schoot van de

1 E. VERHOEYEN, *België bezet 1940-1944*, Brussel, 1993, hoofdstuk 12: *De "greep naar de macht" in de praktijk: de Orde van Geneesheren*, p. 241-250.

maatschappelijke elite. De beroepsgroep kweekte een sterk zelfbewustzijn aan en werd door de bevolking bedeed met een dermate hoog sociaal aanzien dat Karel Velle hen terecht 'de nieuwe biechtvaders' kon noemen ².

Tegelijkertijd breidde de Belgische staat zijn overheidsapparaat en de wet- en regelgeving op het terrein van de volksgezondheid uit ³. Daarbij schakelde hij uiteraard de geneesheren in, maar werd omgekeerd ook geconfronteerd met een artsenwereld die zich door haar interne samenhang kon profileren als een drukkingsgroep. Het is geen toeval dat sinds het midden van de negentiende eeuw er een sterke politieke belangstelling bij het geneesherenkorps merkbaar was. Vooral de oprichting in 1863 van de *Fédération Médicale Belge* (later ook Belgische Geneeskundige Federatie genoemd) als koepel van een aantal al eerder bestaande plaatselijke kringen, was een belangrijke stap vooruit ⁴.

In deze kringen had men ingezien dat de overheid een krachtige hefboom was ter verzekering van inkomen en maatschappelijke macht. De staat werd zelfs hoe langer hoe meer een belangrijk werkgever van artsen. Aan die evolutie zat ook een schaduwzijde vast. De artsen beseften dat ze er alle belang bij hadden zich zo sterk mogelijk te profileren om niet tot ambtenaren - en dus tot loutere uitvoerders van het beleid - gereduceerd te worden. Ze mikten op een versterking van de 'technocratische' besluitvorming (waarin experts een dominante rol spelen) zodat ze als beroepsgroep konden opwegen tegen regering, parlement en eventuele andere drukkingsgroepen⁵. Voor wie het scherp wil stellen : niet alleen de arts trad in toenemende mate in dienst van de overheid, de overheid werd ook dienstbaar gesteld aan de belangen van de arts.

De machtsopbouw als beroepsgroep vergde een afstandelijke houding tegenover het partijpolitieke leven. Dat lukte, want de artsen wisten zich als groep *grosso modo* buiten de dominante levensbeschouwelijke tegenstelling te houden. Ze slaagden er zelfs in om zich, dankzij hun wetenschappelijke vertoog en toenemend prestige, los te maken van de aspiraties van de katholieke kerk. De klerikale invloed bleef daardoor verhoudingsgewijs erg gering ⁶.

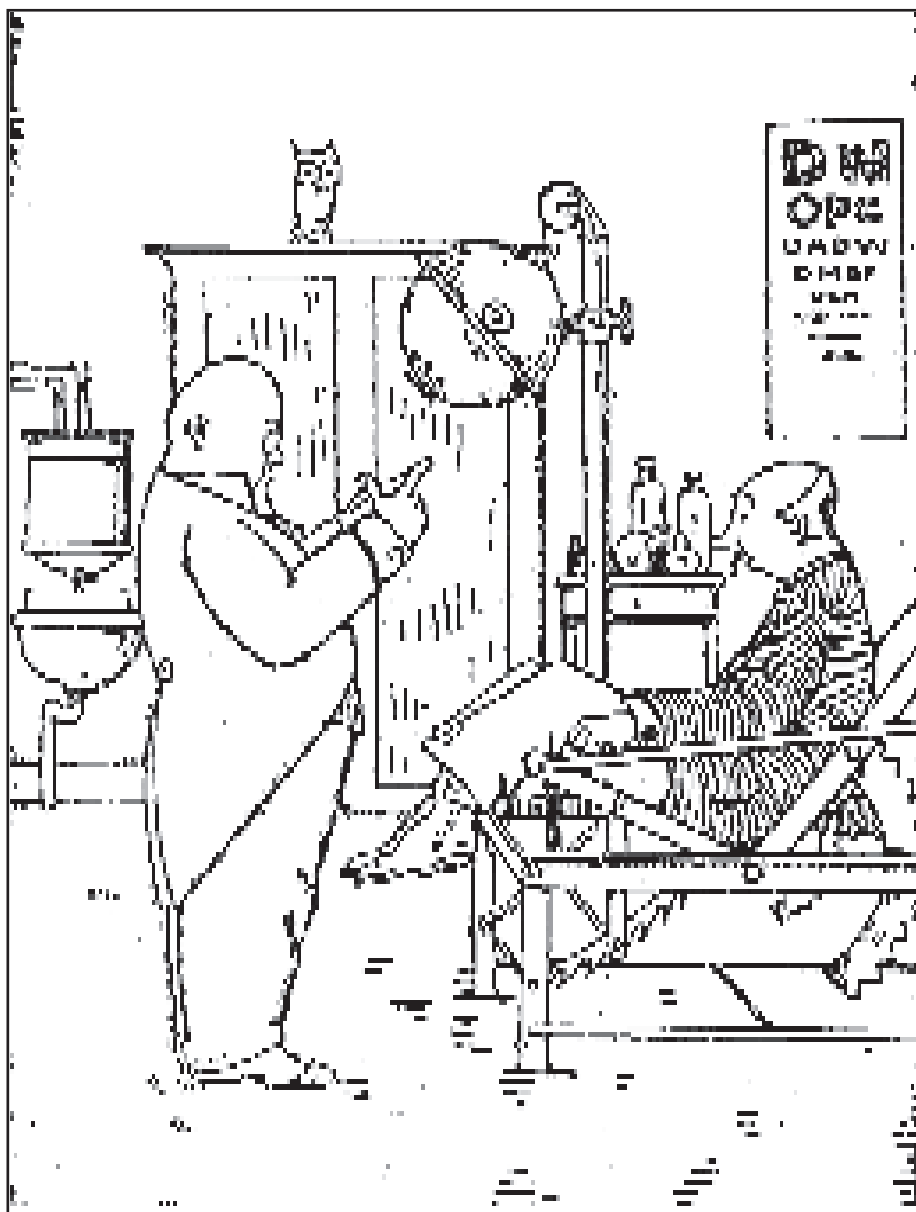
2 K. VELLE, *De nieuwe biechtvaders. De sociale geschiedenis van de arts in België*, Leuven, 1991.

3 K. VELLE, *De centrale gezondheidsadministratie in België voor de oprichting van het eerste ministerie van Volksgezondheid (1849-1936)*, in *BTNG*, 1990 nr. 1-2, p. 167 - R. SCHEPERS, *De opkomst van het medisch beroep in België. De evolutie van de wetgeving en de beroepsorganisaties in de negentiende eeuw*, Amsterdam/Atlanta, 1989.

4 K. VELLE, *Het verenigingsleven van de Belgische geneesheer (19de en begin 20ste eeuw), een bijdrage tot de geschiedenis van het artsenberoep*, in *Annalen van de Belgische Vereniging voor de Geschiedenis van de Hospitalen en de Volksgezondheid 1988-1989*, 1991 p. 49-118.

5 Zie de analyse van dit besluitvormingstype in W. DEWACHTER, *Besluitvorming in Politiek België*, Leuven-Amersfoort, 1992, In hoofdstuk VIII p. 185-203.

6 K. VELLE, "De geneeskunde en de Rooms-katholieke Kerk (1830-1940) : een moeilijke verhouding ?", in *Trajecta, Tijdschrift voor de geschiedenis van het katholiek leven in de Nederlanden*, 1995 nr. 4, p. 1-21.

- De geneesheer als wijze man in een spreekkamer vol instrumenten. Een pentekening van Jan Brusselmans uit de humoristische Davidsfondsuitgave van de Vlaamse maag- en darmspecialist W. Broeckaert. (Tekening uit W. Broeckaert, *Pillekes*, Antwerpen, 1928, p.83)

Artsen leven en werken evenwel in een bepaald milieu en vinden hun patiënten in een meestal tamelijk beperkte geografische en sociale omschrijving. Dat leidde reeds in de 19de eeuw tot een opmerkelijk sterke identificatie met hun maatschappelijke omgeving. Omgekeerd werden zij door hun omgeving ook als natuurlijke leiders op het voorplan geplaatst. Individuele artsen waren dan ook talrijk aanwezig in gemeente- en provincieraden en in de volksvertegenwoordiging. De bedrijvigheid van vele geneesheren op het politieke front, trouwens in diverse partijen, belette evenwel de samenwerking binnen de beroepsgroep niet. De corporatistische reflexen en het samenhorigheidsgevoel waren sterk. De levensbeschouwelijke, noch de sociaal-economische breuklijn kon de artsen echt verdelen.

Maar precies de sterke inbedding in de sociale omgeving leidde ertoe dat, naarmate België de twintigste eeuw in gleeed, de communautaire breuklijn, enig gewicht kreeg. Een aantal artsen, vaak met een groot aanzien onder de vakgenoten, engageerde zich in de Vlaamse beweging. Dat had zelfs een weerslag op hun professionele cultuur. Er werden, als onderdeel van de Vlaamse Wetenschappelijke Congressen, Vlaamse Geneeskundige Congressen georganiseerd die wetenschapsverspreiding in het Nederlands tot doel hadden. Sinds 1910 verscheen er ook een Nederlandstalig *Geneeskundig Tijdschrift voor België*. De taal van Vondel en Gezelle zat in de medische sector duidelijk in de lift.

Deze evolutie leidde reeds voor de Eerste Wereldoorlog tot spanningen. De communautaire irritatie nam in deze periode immers hand over hand toe en enkele artsen hadden gekozen voor een plaats in de voorhoede van de taalstrijd. De radicale flaminganten van het Algemeen Nederlandsch Verbond (ANV) stelden in juni 1907 tevreden vast dat enige geneesheren in Antwerpen Franstalige documenten van het ministerie van Landbouw oningevuld terugstuurden met daarop geschreven “In Vlaanderen Vlaams !”⁷. De Gentse oogarts Reimond Speleers riep in 1912 zijn confraters op om toe te treden tot een Bond der Vlaamsche Geneesheren⁸. De Vlaamse natiegevoelens werden krachtiger en vele artsen voelden zich aangesproken, gelet op hun deelname aan de flamingantische agitatie. Tot ernstige conflicten binnen de artsenorganisaties kwam het blijkbaar (nog) niet (er zijn tenminste geen sporen van), al zal de taalagitatie binnenskamers zeker wel eens tot bekvechten hebben geleid.

Deze vrij geleidelijke evolutie werd onderbroken door de Eerste Wereldoorlog. De jarenlange bezetting en de economische neergang zorgden voor een scherpe terugval van het gezondheidspeil. De bezetting toonde daarnaast overtuigend aan hoe

7 Verslag bestuursvergaderingen van Tak Antwerpen, 7 en 21 juni 1907, (Archief en Museum van het Vlaams Cultuurleven te Antwerpen (voortaan AMVC), dossier Algemeen Nederlandsch Verbond, V 34505).

8 *Verhandelingen van het Tweede Kongres der Vlaamsche Staatsbedienden te Gent 't jaar 1911*, Gent, z.d. Daar hield Speleers, erelid van het congres, een pleidooi om “uitsluitend stambelangen” te verdedigen (zie p. 46).

rudimentair de mogelijkheden van de Belgische overheid waren om op het terrein van de volksgezondheid efficiënt in te grijpen. De oorlog schiep een sfeer van ‘alles moet anders worden’.

II. De Flamenpolitik van de bezetter

De Duitse bezetter gebruikte de bestaande communautaire breuklijn handig in het kader van zijn *Flamenpolitik*. Berlijn wilde immers de anti-Duitse eensgezindheid onder de Belgen doorbreken en onderlinge conflicten bevorderen zodat de Duitse machtspolitiek, ook na de oorlog, kon rekenen op bondgenoten in België. De beoogde doelgroep - de Vlaamsgezinden - werd gelokt door de inwilliging van een aantal vooroorlogse eisen : een striktere naleving van de taalwetten en de vernederlandsing van de Gentse rijksuniversiteit. Om het nationaliteitenconflict in België te verdiepen voerden de Duitsers zelfs een bestuurlijke scheiding door. Die idee was voor de oorlog aan Vlaamse kant slechts door enkele radicalen geopperd geworden. Wie meestapte in die *Flamenpolitik* noemde zich ‘activist’⁹.

De Duitse propaganda naar de arts en toe kon inspelen op vooroorlogse wrijvingspunten : het taalprobleem uiteraard, maar ook, op de achtergrond daarvan, de onderlinge afgunst. De arts in het dorp of de kleine stad kende geen probleem met zijn sociaal aanzien. Met de medische wereld in de grote stad lag dat voor de Vlaamse arts evenwel anders. Daar woonden ook de specialisten en die hadden op professioneel vlak een overwicht op de huisartsen van het platteland. Die stadsartsen hadden het materieel en cultureel vaak beter en ze domineerden de beroepsgroep. Hun omgangstaal was het Frans. Reeds in 1908 had Lode Sips op een Antwerpse ANV-vergadering verklaard dat “in onze stad de vijand meer en meer in huis geslopen is”. Om dat te illustreren vertelde de katholieke politicus en geneesheer Alfons Van de Perre dat al te veel Vlaamsonkundige geneesheren in de Antwerpse ziekenhuizen werden benoemd¹⁰.

De ergernis om het opdringen van de francofonie leefde verder tijdens de bezetting en de activistische propaganda cultiveerde dit ongenoegen. Zo kloeg het invloedrijke weekblad *De Eendracht* (dat doelbewust mikte op de plattelandselite en dus bij vele Vlaamse dokters op tafel kwam) in oktober 1916 over de aanwezigheid van Waalse

9 Betreffende het activisme zie de synthese : L. WILS, *Flamenpolitik en activisme. Vlaanderen tegenover België in de Eerste Wereldoorlog*, Leuven, 1974. Voor een overzicht van de bestaande literatuur en de verschuivingen in visie op het verschijnsel ‘activisme’ : L. WILS, “De geschiedschrijving van het activisme”, in *Wetenschappelijke Tijdingen* 1992 nr. 2, p. 65-82. Toegesplitst op Gent maar in feite veel ruimer van bereik is D. VANACKER, *Het activistisch avontuur*, Gent, 1991. De Duitse politiek werd grondig onderzocht door W. DOLDERER, *Deutscher Imperialismus und belgischer Nationalitätenkonflikt. Die Rezeption der Flamenfrage in der deutschen Öffentlichkeit und deutsch-flämische Kontakte 1890-1920*, Melsungen, 1989.

10 Verslag algemene vergadering Tak Antwerpen, 3 april 1908, (AMVC, dossier Algemeen Nederlandsch Verbond, V 34505).

artsen in de Vlaamse verstedelijkte gebieden. In Brussel, maar ook in Antwerpen waren “de Waalse geneesheren zo talrijk dat ze de hoge toon voeren in de *Cercle médical* en de gasthuizen, ja ook in de politieke lichamen”. Dat was ook zo in Gent, Leuven, zelfs in kleinere Vlaamse plaatsen, vond het blad ¹¹.

Het was een aanwijzing voor het feit dat de flamingantische artsen niet alleen een groter deel van de koek wilden maar ook dat, naar hun mening, het taalgebruik van de geneesheer een criterium moest zijn voor benoeming in Vlaanderen. Deze activistisch-Duitse strategie zette bijgevolg de solidariteit binnen het korps op de helling. De *Flamenpolitik* bood immers uitzicht op een Vlaamse overheid, administratie en wetgeving en bijgevolg op een gevoelige machtsverschuiving naar de Nederlandsprekenden toe. Wie de bezetter hierbij wilde helpen, zou uiteraard op de eerste rij staan. Zo was de vernederlandsing van de Gentse rijksuniversiteit meteen een gelegenheid om een hele faculteit geneeskunde te vullen met nieuwe benoemingen. Her en der voelden de geneesheren zich geroepen.

De artsen waren zelfs opmerkelijk talrijk aanwezig in de Raad van Vlaanderen, opgericht begin 1917, als een ‘Vlaams parlement’. Toen op de vergadering van 7 juli 1917 de geneesheren Leopold Goyens en Simon Lindekens werden voorgesteld voor coöptatie, vermeldde Achille Brijs - een van de leidende figuren - dat daarna verhoudingsgewijs wel heel veel geneesheren in de Raad zouden zetelen. “Onze aanvaardingen lijden aan de doktorenziekte”, stelde hij vast. Een grapjas riep dat ze de volgende keer een veearts zouden nemen, waarop de zaal in lachen uitbarstte. Maar het was wel degelijk een feit : op dat ogenblik telde de Raad van Vlaanderen reeds zestien geneesheren op nog geen honderd leden ¹². Die oververtegenwoordiging van artsen stak schrill af tegen de afzijdigheid van de andere takken uit de wetenschappelijke wereld ¹³.

Opmerkelijk is dat ook in de schoot van het activisme de profilering als beroeps-groep doelbewust werd verdergezet. De Antwerpse arts dr. Arthur Claus lanceerde in de Raad van Vlaanderen het voorstel een Subcommissie der geneesheren op te richten. Dat was in feite een vooroorlogse idee, want al in 1906 werd er aangedrongen op de oprichting van een medische commissie in het Belgische parlement waar de

11 *De Eendracht*, 15 oktober 1916. Dit weekblad was de gezaghebbende spreekbuis van een groep katholieke activistische intellectuelen.

12 Verslag van de buitengewone vergadering van de Raad van Vlaanderen, 7 juli 1917, (Algemeen Rijksarchief te Brussel (voortaan ARA), Raad van Vlaanderen, nr. D68, map Varia). Goyens was bestendig lid van de Vlaamse Natuur- en Geneeskundige Congressen en opsteller van het *Geneeskundig Tijdschrift van België* geweest. Hij had het manifest tegen de vernederlandsing van Gent getekend maar was nadien toch activistisch gezind geworden. Zie ook de argumentatie in de nota *Commissie Arbeid en Sociale Vooruitzicht*, z.d.(1917) (ARA, Raad van Vlaanderen, nr. D91).

13 Dat feit werd vastgesteld op de vergadering van 10 september 1917 (ARA, Raad van Vlaanderen, P37). Emiel Ver Hees pleitte op die vergadering voor een aparte Vlaamse Academie voor Geneeskunde.

- Een dokterspraktijk in een kliniek op het eind van de jaren twintig, hier in de Bond Moyson in Menen. (Foto AMSAB)

artsen-volksvertegenwoordigers elkaar konden vinden ¹⁴. Het ging niet alleen om machtsverwerving. Er waren ook oprechte medische beweegredenen voor de activistische artsen om zich te profileren. De toename aan besmettelijke ziekten was onrustbarend. Deze Onderafdeling voor Geneesheren had daarom als opdracht : “alle sociale vraagstukken die in de bevoegdheden liggen van medici en hygiënisten, te onderzoeken en er advies over uit te brengen”. Maar dezelfde omzendbrief verduidelijkt dat het machtsaspect eveneens zwaar woog : de commissie eiste inspraak bij de aanstelling van ambtenaren voor de diensten van Volksgezondheid ¹⁵.

Er werd dus voortgewerkt met de thema's en de machtstrategieën van voor de oorlog. Alleen benaderden en erkenden deze artsen nu een Duitse overheid. Er was evenwel een

¹⁴ Vergadering van 20 mei 1917 (ARA, Raad van Vlaanderen, nr. D76, map Commissie Arbeid en Sociaal Vooruitzicht). Op de vergadering van 3 juni gaf Claus nog een toelichting bij zijn idee. Secretaris werd de Antwerpse geneesheer Antoon Picard. Naast de figuren in de Raad van Vlaanderen lieten nog een zeker aantal artsen zich in het plaatselijke activisme inschakelen.

¹⁵ Bestuur Raad van Vlaanderen aan de Commissie Landbouw, 5 juli 1917 (ARA, Raad van Vlaanderen, nr. D76, map Commissie landbouw).

belangrijk verschil : deze activistische artsen hadden het gevoel dat ze, voor de oorlog, om taalredenen gediscrimineerd waren geweest. De bezetting keerde de rollen om. De taalkwestie leverde nu de argumentatie om de francofone artsen in Vlaanderen achteruit te dringen. Dat kon dankzij de bestuurlijke scheiding. Het was voor iedereen duidelijk dat de notoire activisten onder de artsen daarbij de eerste begunstigen zouden zijn. Hun andersdenkende collega's werden bedreigd met uitsluiting. Dat zette kwaad bloed bij de geneesheren die gehecht bleven aan België en hun kaarten op een terugkeer van de Belgische overheid hadden gezet.

De Duitse nederlaag in de herfst van 1918 dreef verscheidene activistische geneesheren op de vlucht naar het buitenland. Een aantal van de thuisblijvers maakte kennis met het gerecht. Wie in overheidsdienst actief was, werd vaak uit de dienst ontslagen of een tijd geschorst. Misschien was de reactie van de geneesherenorganisaties nog het pijnlijkst. Daar koos de Belgischgezinde meerderheid in de plaatselijke kringen voor de uitstoting van de activistische collega's. In feite was dit het omgekeerde van de beweging die door het activisme was ingezet. Maar deze reactie kwam wellicht brutaler over omdat zij in slechts enkele weken plaatsgreep in plaats van heel geleidelijk en half verdoken, zoals tijdens de bezettingsjaren.

De oorlog doorbrak dus de corporatistische solidariteit die de beroepsgroep zo machtig had gemaakt t.a.v. overheid, politieke partijen, Kerk en publiek.

III. De erfenis van het activisme

De oorlogstoestand had ernstige gevolgen voor de volksgezondheid. Het was duidelijk dat meer overheidsingrijpen nodig was. In zijn troonrede van 22 november 1918 verklaarde koning Albert I dat de overheid alles zou doen ter bevordering van “een welbegrepen volkshygiëne”¹⁶. Dit aangescherpte bewustzijn leidde tot een steviger organisatie van de artsen onder leiding van de Belgische Geneeskundige Federatie. De overheid was, tot genoegen van deze artsen, bereid tot verregaande samenwerking¹⁷. De Federatie kon zich daarbij opwerpen tot bevoorrechte gesprekspartner en belangenverdediger van de artsen.

Ondanks het onmiskenbaar succes op het vlak van de belangenverdediging, slaagde de Federatie er niet in om voor alle artsen aantrekkelijk te zijn en te blijven. Daarvoor was ze te francofiel en (zeker in de jaren na de Eerste Wereldoorlog) te Belgisch-nationalistisch. Vlaamsgezinde geneesheren voelden zich tekort gedaan en in die atmosfeer kon een toenadering groeien tot de activistische artsen die er door de Federatie waren uitgezet.

¹⁶ *Belgisch Staatsblad*, 23 november 1918, p. V.

¹⁷ Verslag van dr. René Sand, afgedrukt in *Vlaamsch Geneeskundig Tijdschrift*, 16 april 1920, p. 148-149. Sand bracht het in het ministerie tot secretaris-generaal en ook binnen de Federatie was hij een invloedrijk man.

HEER DOKTER, FENEGRIEK

DAT O.M. DOOR

RENOR (Natrium- en Calciumchloride)

EFFEPRÉ (Natrium- en Calciumchloride)

RIUM (Natrium- en Calciumchloride)

IN HEN WERD HERSTELD, WORDT NOOD ONA
ONDER VORM VAN ZEER SMAKELIJKE KON-
RELS EN VERTEENIGD HET VERSTERKENDE
ZELFS LANUGHEDEN EN VOORNAAMSTEF
MINERALE ZOUTEN ONDER DE BENAMING

"FENYLOR"

AANTEBOEDEN.

ALLE
VORMEN VAN ONTVOEDING

VRAAG ONS SCHRIFTEN EN STALEN

UNION CHIMIQUE BELGE N.V.

AFDEELING DER PHARMACEUTISCHE PRODUCTIEN

61 LOUZANNAAN - BRUSSEL

* Via publiciteit in vakbladen probeerde de farmaceutische industrie het voorschrijfgedrag van de geneesheer te beïnvloeden. Het bestaan van het Vlaams Geneesherenverbond dwong haar tot het vernerderlandsen van de advertenties. Deze tekst van de Union Chimique Belge verscheen in het *Vlaamsch Geneeskundig Tijdschrift* (14 januari 1933).

Bovendien waren artsen zoals Frans Daels en Hilaire Gravez in de frontbeweging achter de IJzer actief geweest. Toen zij terugkeerden was dat met een stevige rancune tegenover de Belgische staat en de francofonie.

Het herlevende flamingantisme uitte zich vanaf 1 januari 1920 in het verschijnen van het *Vlaamsch Geneeskundig Tijdschrift*, dat daarmee aanknoopte bij de vooroorlogse traditie. Op pagina één mocht de lezer vernemen dat een groep geneesheren “uit alle partijen” had besloten een Nederlandstalig blad op te richten en dat ze beloofden zich “Vlaamsgezind” te zullen opstellen. Er was niet meteen een agressieve houding tegenover de Belgische Federatie merkbaar want het Vlaamse blad publiceerde ondermeer vergaderingsverslagen. Pas in het tweede nummer, in februari, werd de Franstalige dominantie binnen de Federatie aangeklaagd en vroeg dr. Reimond De Beir de federalisering ervan volgens het taalcriterium¹⁸.

Antwerpen was een van de centra van het activisme geweest en daar waren verscheidene activistische artsen uit de plaatselijke artsenclub gestoten. Zij en hun medestanders waren echter talrijk genoeg om een eigen vereniging op te zetten. Op 21 december 1921 zag de Antwerpsche Geneeskundige Kring het levenslicht. Deze groep vond snel aansluiting bij flamingantische artsen in andere delen van het land. Er waren immers ook in Gent en elders uitgestoten lotgenoten en flamingantische artsen die deze uitsluiting niet accepteerden. Ondertussen leverden de universiteiten hun eerste naoorlogse lichten jonge artsen af, voor een deel intellectuelen die onder invloed van het activisme stonden. In mei 1922 werd het Algemeen Vlaamsch Geneesheren Verbond (AVGV) gesticht met de gewezen activist dr. Leopold Goyens als voorzitter¹⁹.

In deze kring werd de rancune over de naoorlogse behandeling van de activistische dokters doelbewust gecultiveerd. Verbondsvoorzitter Hilaire Gravez, gewezen fronter, schreef nog in het midden van de jaren dertig dat de Federatie de gevoelens van “*confraternité*” had vergeten tegenover de “flamingantische collega’s” en hen wetens en willens had gebroodroofd. Geen spoor van begrip tegenover de beweegredenen die golden in de weken en maanden na 11 november 1918. Zoals gebruikelijk in Vlaams-nationalistische middens tijdens het interbellum werden de activisten voorgesteld als welmenende en idealistische flaminganten, slachtoffers van de Belgische staat en de

18 *Vlaamsch Geneeskundig Tijdschrift*, februari 1920, p. 54.

19 De activistische oorsprong van de vereniging werd geëvoceerd op de feestvergadering te Antwerpen op 19 juni 1932. Verslag in *Vlaamsch Geneeskundig Tijdschrift*, 7 januari 1933, p. 11-13. Naast Goyens waren Frans Daels, Jan Laureys, Jacquet, Gevaerts en Frans Van Hoof drijvende krachten. Het archief van het Verbond is grotendeels verloren gegaan. Voor een geschiedenis: J. VAN BEVER, *Van A.V.G. V tot “oorlogsorde” (1922-1944)*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Gent, 1992-1993.

- Brussel tijdens de meidagen van 1940: een patiënte werd gewond door een obusscherf en krijgt de eerste medische zorgen toegediend. (Foto AMSAB)

Belgicistische artsen binnen de Federatie. Die retoriek stimuleerde de anti-Belgische gevoelens maar ondergroef ook de legitimiteit van de Federatie als belangen-verdediger²⁰.

IV. De keuze tussen Verbond en Federatie

Het Verbond was numeriek een flink stuk zwakker dan de Federatie, maar de ambitie om snel te groeien was aanwezig. In september 1925 werd een omzendbrief gericht aan alle Vlaamse geneeskunde-studenten in de diverse universiteiten. Hen werd gevraagd toe te treden na hun afstuderen. Het Vlaamsch Geneesheren Verbond was volgens de brief gesticht door “stambewuste Vlaamse geneesheren”. De felle tegenstand van andere geneesherenorganisaties, die schade vreesden voor het aanzien en de drukingsmacht van het korps noemde het AVGV onterecht: “De andere kringen hadden het verkeerd

²⁰ Voor wie een voorbeeld wil: dr. H. Gravez aan dr. Ferond, secretaris-generaal van de Federatie, 5 maart 1935 (ARA, Archief *Fédération Médicale Belge*, (voortaan FMB), nr. 2021). Voor Gravez, zie F. VAN CAMPENHOUT, *Hilaire Gravez. Portret van een Vlaams-nationalist. Gijzegem 1889-Aalst 1974*, Maarkedal, 1992. Ingebonden overdruk uit *Het Land van Aalst*, 1992 (XLIV), nr. 2.

voor. En weldra moesten zij inzien en bekennen dat het nooit in de bedoelingen gelegen had van het Vlaamse Verbond en van de aangesloten Vlaamse kringen oorlog te voeren tegen de werkzaamheden op beroepsgebied der van oudsher bestaande (overwegend Franse) Kringen en minder nog, op economisch terrein een strijd aan te binden die zou kunnen leiden tot verlaging van het redematig ereloon”. In Antwerpen was er zelfs samenwerking tussen de plaatselijke afdelingen van Verbond en Federatie. De brief wilde de toekomstige artsen sussen door ze te verzekeren dat de verdediging van de beroepsbelangen niet zou lijden onder het bestaan van een Vlaamse naast een Belgische organisatie. De jongeren konden dus veilig aansluiten bij het Verbond. Er werd gemikt op hun Vlaamse gevoelens maar het was zeker niet de bedoeling daarbij de niet-strijdende Vlamingen af te schrikken ²¹.

Het Vlaamse Verbond ontwikkelde zich geleidelijk tot een concurrent naast de Belgische Federatie. De wedijver werkte stimulerend : “Tuchtraden werden gesticht, afgevaardigden overal aangesteld. Een hulpfonds wordt ingericht samen met de veeartsen en de apothekers. Al deze totstandkomingen hebben we te danken aan de pogingen der tegenstrevers”. Maar de geur van Vlaams-nationalisme en anti-Belgisch separatisme rond het Verbond had kwalijke nevenwerkingen : “Wij zouden thans reeds 1500 leden moeten tellen. Maar nog velen zien we door de verspreiding en opsorping in neutrale of zelfs min of meer vijandige kringen afzijdig blijven”. Lang niet elke Vlaamse arts wilde weten van het Verbond ²². De onvrede leidde begin 1932 zelfs tot de stichting van een nieuw Nederlandstalig vakblad, *De geneeskundige bladen van België*. Het werd gedragen door een kern van Gentse artsen-hoogleraren die vonden dat de leiding van het Verbond zich te anti-Belgisch opstelde. Zij wilden een Vlaams vakblad waaraan ze “zonder voorbehoud” konden meewerken en dat vrij was van politieke inmenging. De Verbonders waren boos en vonden dat er geen behoefte was aan een tweede Vlaams geneeskundig tijdschrift. Voor hen betekende dat : “verspilling van geld en krachten, verwarring en tweedracht”. In de ogen van de eigen redactie had het *Vlaamsch Geneeskundig Tijdschrift* al alle Vlamingen van goede wil samengebracht “ten bate van de wetenschap, van de culturele verheffing van geheel ons volk en van de vrede onder de Vlaamse intellectuelen”. Maar daar was dus lang niet elke Vlaams arts het mee eens ²³.

21 Ondertekend door dr. J. Laureys, “Schrijver van het College der Antwerpse Geneesheren”. De omzendbrief werd ook gepubliceerd in *Vlaanderen*, 5 september 1925. Dit invloedrijke weekblad propageerde het anti-belgicisme en verheerlijkte het activisme. Laureys was actief geweest in het Limburgse activisme.

22 *Vlaamsch Geneeskundig Tijdschrift*, 7 januari 1933, p. 11-13.

23 Daels aan Borginon, z.d. (lente 1933) (AMVC, dossier Hendrik Borginon, B 742, map nr. 25). Woord vooraf in *De Geneeskundige Bladen van België*, januari 1933 p. 1-2. *Vlaamsch Geneeskundig Tijdschrift*, 26 november 1932, p. 889-890.

Het AVGV weigerde nochtans uitdrukkelijk elke verbinding met het politiek georganiseerde Vlaams-nationalisme in de gedaante van het Vlaamsche Front en later van het Vlaamsch Nationaal Verbond. Voor de buitenwacht was de invloed van de Vlaams-nationalisten evenwel zonneklaar, maar dat kon ook moeilijk anders, met de gewezen activisten en leiders uit de frontbeweging in de bestuursfuncties. Toch wilde het Verbond dat niet gezegd hebben omdat het zich als vertegenwoordiger van alle Vlaamse geneesheren opdroeg. Tekenend daarvoor is de scherpe brief die het Verbond op 24 mei 1932 naar de Federatie stuurde : “Waarde collega’s. Het is opgevallen aan onze vertegenwoordigers in de Gemengde Commissie op de vergadering van zondag laatstleden dat U stelselmatig het Algemeen Vlaamsch Geneesherenverbond wilt doen doorgaan als een frontersorganisme. Wij moeten U doen opmerken dat wij er ten zeerste aan houden U te verklaren dat het Algemeen Vlaamsch Geneesherenverbond natuurlijk wel nationalistische elementen groepeerd, doch daarnaast - en misschien wel het grootste getal - ook politiek niet-nationalistisch gezinde geneesheren; alle mogelijke schakeringen op wijsgerig en politiek gebied vindt U in ons midden gegroepeerd. Het Algemeen Vlaamsch Geneesherenverbond als verbond, wenst zich UITDRUKKELIJK buiten en boven alle partijpolitiek te houden. Met ambtsbroederlijke groeten”²⁴.

Het ontstaan en het relatieve succes van het Algemeen Vlaamsch Geneesherenverbond dwong de Federatie om meer en meer plaats te gunnen aan het Nederlands. Door het groeiende zelfbewustzijn, de economische ontwikkeling en de druk van de taalwetgeving, zat het Nederlands in de lift. Vele jonge geneesheren waren alsmaar minder geneigd om een francofone dominantie te aanvaarden, vermits hun kennis van het Frans afnam door de vernederlandsing van het onderwijs. De groep artsen die vond dat het Nederlands in België op dezelfde voet moest staan als het Frans en dat Vlaanderen een principieel eentalig gebied was, groeide aan. Deze mensen waren geneigd bij het Verbond aan te sluiten. De top van de Federatie voelde dat aan en ze wilde in 1934 haar relatieve achteruitgang in Vlaanderen tegengaan door een actieve wervingscampagne op te zetten. Maar desalniettemin voorzichtige Bestuursleden waarschuwden er voor dat vele Vlaamse geneesheren zelfs de vroeger gebruikelijke tweetalige omzendbrieven niet meer zouden nemen²⁵.

V. Samenwerken ?

Het hemd was nader dan de rok en bij de verdediging van de beroepsbelangen hadden de twee organisaties elkaar nodig. Daarom was er sinds 1931 sprake van een “goede samenwerking” die zich uitte in een studiec commissie met vertegenwoordigers van

²⁴ Dr. Frans Van Hoof, “tweede schrijver” van het Verbond, aan de Federatie, 24 mei 1932 (ARA, Archief FMB, nr. 2019).

²⁵ Vergadering 28 juni 1934 (ARA, Archief FMB, nr. 77).

beide organisaties. Die gemengde commissie moest alle kwesties van beroepsbelang bestuderen. Zo kwam er op de dagorde : het wetsontwerp op de sociale verzekeringen, de plannen voor een Orde der Geneesheren, de herziening der tarieven voor de arbeidsongevallen²⁶. Die samenwerking gebeurde slechts node. Het Verbond aanvaardde niet dat de Federatie ook Vlamingen vertegenwoordigde en de Federatie bleef zich ondertussen uitdrukkelijk beschouwen als dé artsenorganisatie voor heel België. Zij telde in 1934 zo'n 4500 leden. Het Verbond ontplooidde enkel activiteiten in Vlaanderen en was zelfs daar in de minderheid. Het bestuur van de Federatie schatte het ledental van het AVGV op 400. Het onevenwicht was groot, wat het Verbond niet belette in de onderhandelingen de gelijkheid op te eisen. Dat lag erg moeilijk voor de Federatie want daarmee zou zij in de praktijk ook de tweeledigheid van de Belgische staat hebben erkend. Emotioneel en politiek bleef dat onverteerbaar. Het Verbond als gelijke erkennen, hield bovendien de dreiging van ledenverlies in, omdat haar bestaan dan in de ogen van veel weifelende en jongere artsen werd gelegitimeerd. Het AVGV openlijk als een vijand beschouwen en bekampen kon evenmin, dat verzwakte de corporatieve belangenverdediging van de geneesheren en dat zou door vele leden niet geapprecieerd worden. Het Federatiebestuur besefte dat het Verbond geleidelijk sterker zou worden als emanatie van de culturele, politieke en economische opgang van Vlaanderen en het legde zich bij deze evolutie neer. Onderhuids bleef er nochtans een sterk wantrouwen bestaan t.a.v. de leiders van het Verbond²⁷.

Het Verbond bleef immers de volledige macht over de Vlaamse geneesheren ambiëren. Haar voorman, Hilaire Gravez, stelde in 1935 voor om drie federaties te vormen : een Vlaamse, een Brusselse en een Waalse, waarbij een koepelbestuur de gezamenlijke belangen zou verdedigen. Dat betekende dat de Federatie de Franstalige artsen in Vlaanderen moest laten vallen en dat al haar leden in Vlaanderen zouden opgeslorpt worden door het Verbond. Daarmee zou in de geneesherenstand de organisatorische basis gelegd zijn voor 'separatisme' en dat vonden vele bestuursleden van de Federatie onverteerbaar. Een dergelijke regeling had bovendien de bijmaak van 'verraad' tegenover hun aanhang in het Vlaamse land²⁸.

De wrijving tussen beide geneesherenbonden bleef dus bestaan. Het Verbond probeerde systematisch de Federatie vast te pinnen op haar franstaligheid en de Vlaamse aanhang in Vlaanderen te minimaliseren, terwijl de Federatie heel goed wist dat dit een leugen

26 In het nr. van 3 januari 1931 p. 1, had het *Vlaamsch Geneeskundig Tijdschrift* aangekondigd dat er een rubriek Beroepsbelangen zou komen met mededelingen van beide organisaties. Verslag van deze algemene vergadering van het Verbond te Gent op 15 maart 1931, in *Vlaamsch Geneeskundig Tijdschrift*, 18 april 1931, p. 330.

27 Het bestuur van de Federatie was zich terdege bewust van de situatie, zie vergaderingen van 6 september, 4 oktober, 8 november en 6 december 1934 (ARA, Archief FMB, nr. 80-83).

28 Vergaderingen van 23 mei, 7 juli en 8 oktober 1935 (ARA, Archief FMB, nr. 93, 95 en 96).

**METALIX
STANDAARD
GROEP.**

BAIJAKTPIETIPERH

- 1) Het toestel is een van de meest nauwkeurige en het is het meest geschikt voor de meest uiteenlopende gevallen.
- 2) Het toestel is een van de meest nauwkeurige en het is het meest geschikt voor de meest uiteenlopende gevallen.
- 3) Het toestel is een van de meest nauwkeurige en het is het meest geschikt voor de meest uiteenlopende gevallen.
- 4) Het toestel is een van de meest nauwkeurige en het is het meest geschikt voor de meest uiteenlopende gevallen.
- 5) Het toestel is een van de meest nauwkeurige en het is het meest geschikt voor de meest uiteenlopende gevallen.

PHILIPS

STAD. ANNOHEITHECHKE NIKKOWEL, HELLENKI.
NIEUWEN 1933

- De onderlinge concurrentie verscherpte tijdens het interbellum, ondermeer door de noodzaak steeds meer te investeren in medische toestellen. Voor de plattelandsarts lag dat vaak moeilijk. Een voorbeeld daarvan was de nieuwe röntgen-apparatuur die hier wordt afgebeeld in een advertentie van Philips. (Illustratie uit het *Vlaamsch Geneeskundig Tijdschrift*, 14 januari 1933)

was en dat ze nog altijd sterk stond in Vlaanderen. Dat werd dr. Frans Van Hoof onder de neus gewreven door Federatieman Dr. Peremans : “U zult met mij moeten bekennen dat het voor de Vlaamse geneesheer gesteld is als voor alle andere Vlaamse intellectuelen. Zij zijn verdeeld. De enen - uw leden - denken dat er geen heil kan bestaan buiten een zuivere eentalige federalistische opvatting hunner beroepsorganisatie. De anderen - onze leden - waaronder er zo vele zijn die voor het Vlaamse volk zo flink gepresteerd hebben, willen het Belgisch verband niet breken. U noch ik zullen aan deze gemoedstoestand in de eerstkomende jaren niet veel veranderen. U koestert de beste hoop voor de verwezenlijking van uw idealen. Ik denk dat ik aan de goede zijde sta...”. Dr. Peremans bepleitte verder de vrijheid voor de geneesheren in Vlaanderen om aan te sluiten bij de organisatie naar hun keuze ²⁹.

In feite was de wrijving tussen Verbond en Federatie het gevolg van het uiteengroeien van Belgisch en Vlaams nationalisme. Die scherpe kloof vond men terug bij de leiders van de twee artsenbonden. Onder de artsen zelf was er een relatief grote groep die zichzelf beschouwde als behorend tot de Vlaamse natie, maar dan niet in anti-Belgische zin. Toch was het duidelijk dat vele jonge artsen een groeiende prioriteit toekenden aan het Vlaamse samenhorighedsgevoel. Deze groeiende Vlaamsvoelendheid werd echter gekanaliseerd door mensen - het bestuur van het Verbond - die daar persoonlijk een sterke anti-Belgische inhoud aan gaven. Ze hielden dat binnen de organisatie op de achtergrond en daardoor vormde dit geen echte hinderpaal voor vele aspirant-leden. De gedachte aan culturele autonomie die in de jaren dertig bij vele Vlaamse intellectuelen aanhang verwierf, werkte dit proces in de hand. Het Verbond had de toekomst voor zich en haar leiders, net als die van de Federatie trouwens, wisten dat. Op 22 november 1934 eiste de voorzitter van het Verbond nog eens dat de Federatie de flamingantische doktersorganisatie zou erkennen als “officieel organisme gelijkberechtigd met het Uwe”. Pas dan wilde het Verbond samenwerken. De Federatie antwoordde verveeld dat die erkenning al lang geleden gebeurd was ³⁰.

De sfeer veranderde toen in 1938 de Gentse hoogleraar dr. Willem Libbrecht, werd gekozen tot voorzitter van het Verbond. De oorlog dreigde in Europa. Als een van zijn eerste beleidsdaden schreef de nieuwe voorzitter een brief naar de concurrenten : “Ik wens persoonlijk de beste betrekkingen te onderhouden met... de Federatie en ben ook overtuigd dat wij samen moeten werken in ‘t belang van ons beroep”³¹. Die wil bestond ook aan de kant van de Federatie waar de Bruggeling Pierre Glorieux, hoogleraar in

²⁹ Dr. Peremans, secretaris van de Federatie, aan Dr. Van Hoof, 6 november 1937 (ARA, Archief FMB, nr. 2021). Naar aanleiding van de verkiezingen voor de Provinciale Geneeskundige Raden - van oudsher een belangrijk lichaam tussen overheid en artsen in - die in 1937 door het Verbond waren opgevat als een krachtmeting met de Federatie.

³⁰ Verbond aan Federatie, 22 november 1934 (ARA, Archief FMB, nr. 2022).

³¹ Libbrecht aan Federatie, 24 oktober 1938 (ARA, Archief FMB, nr. 2021).

Leuven, in hetzelfde jaar voorzitter was geworden : “Van een guerilla-oorlog tussen uw verbond en het onze moet worden afgezien”³². Het Verbond rekende het ondertussen tot zijn historische verdienste dat de Federatie op taalvlak was bijgedraaid. Verbondsdokter Van Hoof liet niet na het Glorieux onder de neus te smeren : “Met de Federatie is het immers gegaan, zoals het met alle franstalige organismen ook nu nog gaat : zij willen eerst met de Vlaamse stroom mee, wanneer de Vlamingen een daad in dezelfde richting hebben gesteld”³³. Die opmerking was *in globo* niet onjuist.

Er was ook sterke druk van onderuit. De gewone leden-geneesheren eisten een eensgezinde opstelling tegenover de overheid. Er stonden immers grote belangen op het spel. Sedert de stichting van een autonoom ministerie van Volksgezondheid in 1936 was die overheid nog belangrijker geworden. Binnen het Verbond kunnen we onderscheid maken tussen ‘nationalisten’ en ‘syndicalisten’. De syndicalisten wisten heel goed dat het grootste deel van de achterban vooral waarde hechtte aan resultaten op materieel vlak en dat deze mensen vonden dat het uitvechten van de strijd om nationalistische principes slechts van secundair belang was.

Deze syndicalistisch gezinden verwierven de dominantie toen Willem Libbrecht voorzitter werd. De geneesheren die pleitten voor een eensgezinde frontvorming van de artsenorganisaties werden daarbij geholpen door de tegemoetkomendheid van de ministers van Volksgezondheid. Met de jonge liberaal Marcel-Henri Jaspas leken de kansen op een vruchtbare samenwerking open te liggen. De internationale politieke spanning liet de artsenwereld evenmin onberoerd. De angst voor een gewapend conflict dreef vele flaminganten opnieuw in de Belgische schoot. Er werd terdege beseft dat een mobilisatie, laat staan een oorlog ernstige gevolgen zou meebrengen voor de geneesheren. Bovendien lag de oprichting van een Orde van Geneesheren in het verschiep. Die zou de tucht binnen de beroepsgroep regelen en handhaven en was dus uitermate belangrijk. Zelfs de leiding van de Federatie, die zo nauw verstrengeld was met de administratieve top van het ministerie, raakte overtuigd van het nut van samenwerking.

Minister Marcel-Henri Jaspas had zich altijd opgesteld als een notoire anti-flamingant, maar als minister toonde hij zich opvallend bereidwillig. De Federatie ging kort na zijn aanstelling op bezoek bij de nieuwbakken minister om eens poolshoogte te nemen. Jaspas beloofde hen, bij elk punt dat het artsenkorps kon aanbelangen, de organisatie te raadplegen³⁴. Om hun positie als geneesheren te verstevigen, sloten de voorzitters Glorieux en Libbrecht een overeenkomst waardoor ze met hun tweeën samen het *Collegium Medicorum Belgicum* vormden. De Latijnse benaming hield de taalgeschillen netjes buiten de deur en het gemeenschappelijk collegium “*permettra de nous présenter*

32 Glorieux aan Van Hoof, 7 maart 1939 (ARA, Archief FMB, nr. 2021).

33 Van Hoof aan Glorieux, 10 maart 1939 (ARA, Archief FMB, nr. 2021).

34 Vergadering van 4 mei 1939 (ARA, Archief FMB, nr. 154).

devant les autorités comme une unité, chose qui a énormément d'influence"³⁵. Jaspar erkende beide organisaties op voet van gelijkheid³⁶. De samenwerking in het overleg met de overheid was echter geen lang leven beschoren. De Duitse inval stak daar een stokje voor.

IV. Het begin van de bezetting

Bij de samenwerking tussen de twee artsenorganisaties ging het in wezen om de beveiliging van (en zo mogelijk de verovering van nog meer) macht. Daarvoor werden de communautaire meningsverschillen opzij geschoven. Maar dat was slechts effectief omdat de overheid, in de persoon van de verantwoordelijke minister, bereid was tot samenwerking. Door de Duitse inval in mei 1940, kregen Duitse officieren en ambtenaren voortaan het laatste woord.

Deze situatie refereerde naar de Eerste Wereldoorlog. Voor de anti-Belgische Vlaams-nationalisten (die sinds die tijd werden geïndoctrineerd met het beeld van Duitsland als bondgenoot) bestond er nu geen reden meer om het heft in handen te laten van de syndicalisten binnen het Verbond. De Duitse bezetter kon immers macht toewijzen zonder rekening te houden met numerieke gegevens en de steun van een achterban. Zij die activist of fronter waren geweest, of de jongeren die daar emotioneel nauw bij aanleunden, juttten hun gevoelens van haat en afkeer tegenover België weer hoog op. De aanhouding en deportatie in de meidagen van 1940, van een aantal van hun politieke vrienden door de Belgische overheid, zette kwaad bloed. Onder hen bevonden zich verscheidene vooraanstaande Verbonders zoals Hilaire Gravez en Edgar Lehembre. Dat gebeurde terwijl de Verbondsvoorzitter Willem Libbrecht zich op verzoek van minister Jaspar had laten opnemen in het ministerieel kabinet en was meegetrokken naar Frankrijk om er mede de hulp aan de Belgische vluchtelingen te schragen.

De Duitse bezetting verdeelde de artsenwereld dus opnieuw scherper en dieper dan ooit tevoren. In plaats van de artsen in hun geheel als beroepsgroep, kregen nu bepaalde fracties die ideologisch nauw aanleunden bij het nationaal-socialisme (rexisten en Vlaams-nationalisten) uitzicht op machtsverwerving. Zij verbraken de in de loop van de jaren gegroeide corporatistische solidariteit.

Andere vooraanstaande artsen poogden deze evolutie te doorkruisen. Zij hoopten met een aanwezigheidspolitiek een al te grote greep vanwege de bezetter op de beroepsgroep

35 Vergadering 5 oktober 1939 (ARA, Archief FMB, nr. 157).

36 Uit de documenten in ARA, Archief M.-H. Jaspar, nr. 1954, blijkt hoezeer hij beide groeperingen op voet van gelijkheid behandelde. Over de voorgeschiedenis en de wetgeving betreffende de Orde van Geneesheren zie ARA, Archief FMB, nrs. 2151-2157.

- Op deze Duitse foto van oktober 1940 wordt een operatie uitgevoerd met behulp van het nieuwe röntgenapparaat. (Foto AMSAB)

te voorkomen. Temporiseren en redden wat er te redden viel, was de boodschap. Op 25 juli 1940 kon het bestuur van de Federatie opnieuw samenkomen. Voorzitter Glorieux was ondertussen reeds door de dienstdoende leidende ambtenaar van het ministerie van Volksgezondheid, Raymond Delhaye (een vertrouweling van Jaspar en een manager uit de privé-sector) gepolst over het al dan niet verder te gaan met de vorming van de Orde van Geneesheren. Glorieux vond dat er moest worden verder gegaan. Vermits Libbrecht nog in Frankrijk was, vroeg Delhaye Glorieux om alvast met de organisatie te beginnen. Er werd dus niet getalmd. Wilden deze mensen voorkomen dat de Duitse bezetter het vacuüm zou aangrijpen om de Orde zelf samen te stellen? Glorieux nam meteen contact op met het Verbond om hen te polsen. Haar bestuur eiste dat hij zich zou beperken tot het Waalse landsgedeelte, terwijl zij de Vlaamse artsen zouden organiseren. De oude demon van een communautaire opsplitsing van de beroepsgroep was weer opgedoken³⁷.

De situatie was nu echter totaal anders. De nieuwe gesprekspartner was geen Belgische minister meer maar een militaire bezetter. Die vond dat er in de artsenwereld een *Gleichschaltung* moest gebeuren. De Duitsers hielden niet van de bestaande diversiteit. Hun *Oberstabsarzt* ontbood Glorieux en vroeg hem welke artsenorganisaties er zoal bestonden. Glorieux antwoordde voorzichtig dat er een Federatie was, met hemzelf als voorzitter, een Verbond waarvan hij het aantal leden op ongeveer 750 schatte, en een syndicaat van socialistische geneesheren, dat niet meespeelde omdat het numeriek te verwaarlozen was. De Duitser wilde slechts één organisatie meer “*à laquelle seraient obligatoirement affiliés tous les médecins*”. Die mocht een Vlaamse en een Franstalige vleugel hebben, maar mocht zich op geen enkele wijze met ‘politiek’ bemoeien. Glorieux vroeg zijn bestuursleden wat ze ervan dachten want hij verwachtte moeilijkheden vanwege de leiding van het Verbond. De kaarten zouden immers opnieuw worden geschud en wie zou de lakens naar zich toehalen bij een dergelijke ingrijpende reorganisatie? De meningen waren verdeeld. Sommige bestuursleden zagen nog een kans, per slot van rekening had ook het Verbond er voordeel bij om als geneesherenkorps zo sterk mogelijk te staan tegenover de bezetter³⁸? Maar kon deze redenering, die had gegolden voor een Belgische minister van Volksgezondheid, nog valabel zijn voor een bezetter die ook de absolute ideologische dominantie beoogde?

Glorieux reisde de provincies af om in de plaatselijke clubs, ook bij het Verbond aangesloten groepen naar de stemming te polsen. Overal werd hij positief ontvangen. Pas toen hij met het bestuur van het Verbond contact opnam, kwam er een kink in de kabel: het eiste dat er eerst verkiezingen zouden gehouden worden om tot een representatieve artsenvertegenwoordiging te komen. Was dit een verdragingsmanoeuvre? Waarschijnlijk wel, want meteen daarna weigerde ditzelfde bestuur beslist een dergelijke electorale

³⁷ Vergadering, 25 juli 1940 (ARA, Archief FMB, nr. 162).

³⁸ Vergadering 25 juli 1940 (ARA, Archief FMB, nr. 162).

procedure en eiste dat het Verbond de Orde van Geneesheren mocht samenstellen in het Vlaamse land, terwijl het Brussel wilde delen met de Federatie. Het Federatiebestuur was er van overtuigd dat vele Vlaamse artsen op zijn kandidaten zouden stemmen, maar die krachtmeting kon - tot zijn spijt - niet doorgaan na de weigering van het Verbond ³⁹.

De Duitsers sprongen de Vlaams-nationalisten bij. Glorieux kreeg te horen dat de bezetter een verkiezingsprocedure niet opportuun vond ⁴⁰. Er was bovendien wat aan het roeren in de administratie. Delhaye werd de deur gewezen onder Duitse druk, het autonome ministerie van Volksgezondheid verdween en werd opnieuw een onderdeel van Binnenlandse Zaken. Nog andere feiten wijzen erop dat Duitsers en Vlaams-nationalisten elkaar in deze materie hadden gevonden. Toen de Federatie een brief kreeg met de vraag een vertegenwoordiger aan te duiden in een adviescommissie (betreffende prothesen), was die gericht aan de *Fédération Médicale Française*. De verontwaardiging in het bestuur was groot. Nochtans wilde de meerderheid op dat ogenblik nog altijd samenwerken met de Verbonders om gemeenschappelijk een Orde van Geneesheren op touw te zetten, ook als dat inhield dat de bestaande artsen-organisaties moesten opgeheven worden. De Federatie voelde zich sterk door haar numerieke overwicht ⁴¹.

Het Verbond zette nu een offensief in. Van Hoof stuurde een brief naar alle Waalse en vele Vlaamse artsen waarin hij de Federatie er van beschuldigde in 1919 verantwoordelijk te zijn geweest voor de epuratie van een aantal Antwerpse geneesheren. Het Federatiebestuur meende zich te herinneren dat het destijds om zeven artsen ging. Ondanks die daad van openlijke vijandigheid, was het bestuur van mening dat een zekere toenadering tot het Verbond nog erg nuttig kon zijn. Enkele bestuursleden wezen er op dat vele leden vooral of uitsluitend pecuniaire belangstelling hadden en dat de Federatie zich op dat terrein actief moest tonen om ledenverlies te voorkomen. Glorieux zag nog andere aspecten. Hij vond het om politieke redenen te gevaarlijk om de zaken op hun beloop te laten : *“Quelle est la question la plus importante vu l'état de guerre et en pays occupé. Le point essentiel c'est de lutter pour le pays dans le statut politique que nous vivons. Tant que nous vivons ce statut, nous devons rester médecine nationale”*. Met andere woorden : een aanwezigheidspolitiek voeren, want het ging om meer dan de louter financiële belangen van de artsen. Moest de Federatie de enige artsenvereniging geweest zijn, dan zou Glorieux ervoor geopteerd hebben om de werking op een laag pitje te draaien : *“Mais à côté de nous, il y a un autre orga-nisme, dont vous connaissez l'esprit et les tendances, qui lui ne se mettrait pas en veilleuse. Dans ces conditions, nous mettre en veilleuse, c'est faire son jeu”*⁴². De Federatie moest haar verdere activiteit zien als een Belgisch verzet tegen

³⁹ Vergadering 5 september 1940 (ARA, Archief FMB, nr. 163).

⁴⁰ Vergadering 10 oktober 1940 (ARA, Archief FMB, nr. 164).

⁴¹ Vergadering 5 december 1940 (ARA, Archief FMB, nr. 165).

⁴² Voor de laatste twee woorden *“son jeu”* stond er oorspronkelijk *“le jeu de l'ennemi”* maar dat werd doorgehaald.

het opdringen van de Vlaams-nationalisten. Hoe lang die strategie kon gehandhaafd worden was onzeker. Het bestuur besefte ook dat de bezetting het onmogelijk maakte om de achterban ten volle in te lichten over wat het nog dacht te kunnen doen en dat verzwakte uiteraard haar positie ⁴³.

Glorieux bleef bij die mening en poogde hartstochtelijk te vermijden dat hij naar de zijlijn werd gedrongen : “*Adopter le système passif eut été faire le jeu d’un parti politique qu’aucun belge ne peut aider dans son activité déplorable... Dans ces conditions rentrer dans la coquille, serait un désastre au point de vue national. Notre premier devoir c’est de rester Belges, et cela n’est pas possible si nous devons rester passif*”. In dat kader was het noodzakelijk contact te nemen met de bezetter, zonder de leden van de Federatie af te schrikken. De te verdedigen belangen waren groot genoeg om dergelijke stappen te verantwoorden ⁴⁴.

In de daaropvolgende fase kreeg Verbondsman Willem Libbrecht de hoofdrol toebedeeld. Hij was inmiddels teruggekeerd uit het zuiden van Frankrijk en werd op 28 oktober 1940 onder Duitse druk benoemd tot opvolger van Raymond Delhaye als leidend ambtenaar in de administratie van Volksgezondheid. Zijn rechtstreekse overste was secretaris-generaal van Binnenlandse Zaken Vossen. Deze ontving op 13 december een brief van de bezetter waarin hem werd opgedragen de beroepsorganisaties volgens de taalgemeenschappen in te richten. Dat versterkte natuurlijk de eis van het Verbond om de Vlaamse geneesheren onder de vleugels van de Federatie vandaan te halen en ze bij hem onder te brengen. Libbrecht wilde dat bevel persoonlijk komen toelichten voor het bestuur van de Federatie. Hij kwam daar niet als de grote triomfator naar voren en legde veeleer de nadruk op de goede samenwerking in het verleden bij het behartigen van de beroepsbelangen. Hij beklemtoonde dat de artsen beter zichzelf zouden reorganiseren d.m.v. een *modus vivendi*, vóór de bezetter zou ingrijpen. Hij verantwoordde die tactiek zelfs met een uitdrukkelijke verwijzing naar de Belgische eenheid : “*Nous avons une occasion de démontrer à l’autorité que nous sommes un pays uni. Quelque soit notre passé et quelques soient nos traditions, je pense que notre but doit être de poursuivre l’unité*”. Libbrecht beweerde daarbij dat hij zich eerst tot de Federatie wendde alvorens met het Verbond te overleggen. Maar was dat de waarheid ? Zijn pleidooi voor een eensgezinde opstelling om Duits ingrijpen te voorkomen, botste op een muur van wantrouwen. De bestuursleden van de Federatie kenden immers ook de geest bij de leiding van het Verbond en per slot van rekening kwam Libbrecht hen vragen om alle Vlaamse artsen zondermeer aan de leiding van de flamingantische concurrent toe te vertrouwen ⁴⁵. Het

⁴³ Vergadering 9 januari 1941 (ARA, Archief FMB, nr. 166).

⁴⁴ Vergadering 16 januari 1941 (ARA, Archief FMB, nr. 167).

⁴⁵ Vergadering 30 januari 1941 (ARA, Archief FMB, nr. 169).

DEVLAG

NIEUWE GENEESKUNDE
IS
VOLKSVERBONDEN
GENEESKUNDE

DR. H. GRAVEZ

WERKGEMEENSCHAP VOOR VOLKSGEZONDHEID

- Een brochure van de gewezen voorzitter van het Vlaams Geneesherenverbond en VNV-politicus Hilaire Gravez. Hij bepleitte de toepassing van nationaal-socialistische beginselen op de organisatie en uitoefening van de geneeskunde.

Verbond koos ondertussen op 10 november 1940 een nieuwe voorzitter in de persoon van de oud-activist Antoon Picard. Die keuze was voor de Federatie een teken aan de wand ⁴⁶.

Anderszins wisten de leden van het Federatiebestuur ook dat ze met vuur speelden als ze het been stijf hielden. Op 13 februari 1941 kwamen ze opnieuw samen. Er traden verwickelingen op. De Duitsers hadden Dr. Holm aangesteld als *Stabarzt* (toegevoegd aan de Staf van het Duits Militair Bestuur in Brussel). Glorieux sprak met hem kort na de bewogen vergadering met Libbrecht. Dat kwam Libbrecht ter ore op 6 februari toen hij zelf bij Holm werd geroepen. Hij stuurde meteen een protestbrief, want hij voelde zich gepasseerd. Hij had gehoopt een oplossing te kunnen vinden “*entre Belges*”. Nu verdacht hij Glorieux ervan het laken naar zich toe te willen halen met als resultaat dat de afstand tussen Verbond en Federatie verder zou vergroten. De vergadering vond het “*une curieuse lettre de protestation*”. Het Federatiebestuur vertrouwde Libbrecht niet en verweet hem in de administratie de Verbonders te bevoordelen en de leden van de Federatie te benadelen. Libbrecht kreeg een bitsig antwoord waarin hem onder de neus gewreven werd een werktuig van de bezetter te zijn. Het Federatiebestuur hield er nu ernstig rekening mee dat zijn organisatie door de bezetter zou gekortwiekt worden tot ze enkel nog in staat was “*à étudier l’organisation de la médecine pour plus tard*”. Maar ook dan bleef er nog de mogelijkheid om, via vertrouwensmannen, de leden in het Vlaamse land bij elkaar te houden “*de façon à ce qu’on puisse revivre très rapidement le jour où nous aurons à nouveau notre liberté*”. Slechts een enkeling wilde overgaan tot “*la résistance complète*” ⁴⁷.

De bezetter legde daarop Glorieux verbod op nog langer zijn voorzittersfunctie uit te oefenen. Deze was allesbehalve teneergeslagen door dit “*diplôme d’honneur*”. Hij was vol goede moed: binnenkort zouden ze elkaar in andere, betere omstandigheden terugzien. De meerderheid van het Federatiebestuur verkoos om zo diplomatisch mogelijk te blijven doorwerken. Het tijdschrift moest in staat zijn - zolang het nog mocht verschijnen - om de band met de Vlaamse leden te bewaren, zelfs als die verplicht werden lid te worden van het Verbond ⁴⁸. Nu Glorieux formeel uitgeschakeld was, herbegon Libbrecht met zijn toenaderingspogingen. Maar het bestuur van de Federatie stelde zich afwijzend op, het vertrouwen was zoek ⁴⁹.

Het maandenlange onderlinge getouwtrek zinde de bezetter niet. Die wilde klaarheid in de machtsverhoudingen en gesprekspartners die zijn politiek van *Ruhe und Ordnung*

46 Verbond aan Federatie, 11 november 1940 (ARA, Archief FMB, nr. 2021).

47 Vergadering 13 februari 1941 (ARA, Archief FMB, nr. 170). Daarbij werd uitdrukkelijk gevraagd dit deel van de besprekingen niet in de versie van het verslag die op grotere schaal verspreid werd te vermelden. Men vreesde sancties tegen personen.

48 Vergadering 27 maart 1941 (ARA, Archief FMB, nr. 171).

49 Vergadering 10 april 1941 (ARA, Archief FMB, nr. 172).

steunden. het gehacketak tussen de bestaande artsenorganisaties inspireerde Dr. Holm in de zomer van 1941 voor de volgende analyse : “*Die Ärzteschaft fasst ihren Beruf rein liberalistisch und nicht als Pflicht gegenüber dem Volksganzen auf*”⁵⁰.

De volgende fase in het Duitse optreden was, hoe kon het ook anders, repressief. Glorieux verloor zijn leeropdracht in Leuven en hij mocht Brugge niet meer verlaten. Het wantrouwen zat er nu nóg dieper in. Maar de strijd werd niet opgegeven, ook al omdat Libbrecht (daarin blijkbaar gesteund door zijn rechtstreekse chef Gerard Romsée, opvolger van Vossen) de deur niet dichtsloeg. De Federatie wist dat ze nog altijd een numeriek overwicht had en dat werd Libbrecht onder de neus gewreven : “Laat mij toe, heer Directeur-generaal, te doen opmerken dat het niet aanneembaar schijnt dat U, die maatregelen voor heel het Belgische geneesherenkorps moet nemen, de ingeving ervan alleen zoudt putten aan de bron van een kleine minderheid. Immers, het Verbond vertegenwoordigt toch maar een vijfde van het geneesherenkorps, en het zou niet gepast zijn dat het bestuur van de Federatie die 4600 leden telt, afzijdig zou gehouden worden van besprekingen van algemeen belang. Dit zou ook niet stroken met de verklaring van de Heer Algemeen Secretaris Romsée, die bevestigde dat de bedrijvigheid der beide geneesherenverbonden blijft bestaan”⁵¹. Libbrecht antwoordde dat hij altijd bereid was tot een gesprek, de Federatie mocht zelfs wekelijks aan de deur komen kloppen. De bruggen waren dus nog altijd niet helemaal opgeblazen, maar de macht zat nu duidelijk elders⁵².

De verwijzing naar de opvattingen van de nieuwe secretaris-generaal Romsée, vormde waarschijnlijk de laatste stuip trekking van de Federatie om nog enigszins mee te spelen. Romsée was echter een Vlaams-nationalist en VNV-politicus en hij zette vaart achter de inrichting van de Orde van Geneesheren in autoritaire zin. Op 30 november 1941 konden de artsen in het Staatsblad uitgegeven door de Secretarissen-generaal lezen dat de Orde van Geneesheren was ingesteld. Verbondsvoorzitter Antoon Picard schreef bij het begin van 1942 : “Wij verlangen niet het monopolium in alles wat de volks-gezondheid betreft, maar willen als bevoegde vakmensen erkend worden en leiding kunnen geven. De oprichting van de Orde der Geneesheren is een eerste stap in deze richting. Langs deze weg zal de arts het nodige gezag ontvangen om zijn hoogstaande taak naar behoren te vervullen ! De Orde leve !”⁵³. De Orde werd volledig gedomineerd door collaborerende artsen. De leiding in Vlaanderen kwam in handen van Frans Van Hoof.

50 Dr. Holm, *Die Ernährungslage und der Gesundheitszustand in Belgien (1 juli 1941)*. Geheim medisch rapport betreffende de toestand in België, citaat p. 3. (Studie- en Documentatiecentrum Oorlog en Hedendaagse Maatschappij, Osoby nr. 500/4/84).

51 Glorieux's opvolger (ostentatief ondertekenend als waarnemend voorzitter) Van der Beken aan Libbrecht, 4 september 1941 (ARA, Archief FMB, nr. 2162). Het is onduidelijk waar en wanneer Romsée dit zou gezegd of geschreven hebben.

52 Libbrecht aan Glorieux, 6 september 1941 (ARA, Archief FMB nr. 2162).

53 *Mededelingen van het Algemeen Vlaamsch Geneesherenverbond. Weekblad voor beroepsbelangen*, 1 januari 1942, woord vooraf bij het nieuwe jaar, p. 1-2.

Nu de Orde een feit was, werd de tegenstribbelende Federatie niet meer getolereerd. Op 14 augustus 1942 verzegelde de Gestapo de kantoren in Brussel. In het *Verordnungsblatt* van 25 februari 1943 verscheen de formele ontbinding van de Federatie en alle aangesloten verenigingen.

VII. En nadien

De liquidatie van de Federatie betekende het definitieve einde van de pogingen van de Belgischgezinde artsen om een aanwezigheidspolitiek te voeren. Vele leiders van het Verbond engageerden zich vergaand in de collaborerende Orde der Geneesheren. Dat duurde tot in september 1944 de geallieerde troepen de Duitsers verdreven en de Belgische regering weer in Brussel landde. Zij maakte *tabula rasa* van alles wat tijdens de oorlog was doorgevoerd. De bestraffing van de collaborateurs begon. Het proces tegen de Orde werd een van de omvangrijkste rechtszaken. Het volkomen gecompromitteerde Verbond verdween in het niet.

De meeste gewone leden van het Verbond werden nadien zoveel mogelijk, maar in stilte, opgenomen in de triomfantelijk heropgestane Belgische Federatie. Dat gebeurde met zachte maar besliste aandrang. In september 1945 kregen de niet aangesloten artsen een rondschriften waarin meteen ook de redenen voor de nagestreefde eenheid onomwonden werd duidelijk gemaakt : nu de oorlogsorde was opgeheven, stond er een grootscheepse hervorming van het geneeskundig beroep op til. Al op het einde van 1944 had de Federatie besloten al de geneesheren uit het Vlaamse Land, die vroeger bij “andere” beroepsverenigingen aangesloten waren, terug in haar rangen op te nemen. Op enkele uitzonderingen na was dat in september 1945 een voldongen feit, maar de laatkomers kregen nog een kans : “Daar U nog niet aangesloten zijt, verzoeken wij U het hierbijgevoegd formulier in te vullen, te ondertekenen en terug te zenden naar het secretariaat”⁵⁴.

Het flamingantisme bleef evenwel een motivatie voor een aantal artsen om zich verre te houden van de Federatie. In 1946 lagen zij aan de basis van de stichting van het Verbond van Vlaamsche Geneesheren in België (VVGB), ook wel “Vlaamse Vereniging voor Geneesheren van België” genoemd. De naam moest duidelijk maken dat ze geen anti-Belgische bedoelingen koesterden. In 1958, toen de Vlaamse beweging zich enigszins begon te bevrijden van het negatief odium van de collaboratie, werd de naam gewijzigd in Vlaams Geneesherenverbond (VGV). De kracht die het Verbond vóór de oorlog kon ontplooiën, werd echter nooit meer herwonnen. De episode van de collaboratie bleef zwaar wegen en het artsensyndicalisme zocht andere wegen om zich te uiten.

⁵⁴ Omzendbrief van de Federatie, 10 september 1945 (ARA, Archief FMB, nr. 2577).

VIII. Besluit

Uit deze studie blijkt dat de oprichting tijdens de bezetting van de Orde der Geneesheren een lange voorgeschiedenis kende, waarbij twee fenomenen elkaar voortdurend doorkruisten: de communautaire tegenstellingen en de gemeenschappelijke corporatieve belangen.

De nationale kwestie verdeelde de artsen, daar waar de levensbeschouwelijke en sociaal-economische breuklijnen blijkbaar geen merkbare invloed ressorteerden. Al voor de Eerste Wereldoorlog wezen bepaalde feiten op gevoelens van afgunst en verbitte-ring, waarbij het taalcriterium een belangrijke rol speelde. Op de achtergrond van deze communautaire tegenstelling leefde ook de tegenstelling tussen stad en plat-teland, waar de Vlaamsgezinde huisartsen te vinden waren⁵⁵. Naarmate het Vlaams-nationalisme sterker werd, stuurden ze meer en meer aan op een exclusief Nederlandstalig Vlaanderen. In hun ogen had de francofonie geen legitimiteit op Vlaamse bodem. Dit leidde tot exclusief Nederlandstalige initiatieven en uiteindelijk tot de oprichting van het Algemeen Vlaamsch Geneesherenverbond. Dat het daarbij ook om patiënten en benoemingen - en dus om inkomen en machtsposities - te doen was, is duidelijk.

De behoefte aan gemeenschappelijke belangenvertegenwoordiging t.a.v. de Belgische overheid was een krachtige stimulans om toch samen te werken met de Belgische Geneeskundige Federatie. Na de Eerste Wereldoorlog nam de overheid, in nauwe samenwerking met de geneesheren, maatregelen ten bate van de volksgezondheid. Die maatregelen versterkten de sociaal-economische positie van de artsen. Vooral na de oprichting van een autonoom ministerie van Volksgezondheid in 1936, kregen de syndicalisten in het Verbond een sterkere positie en kwam de persoon van Willem Libbrecht op de voorgrond. Deze toenadering tussen Verbond en Federatie werd bevorderd door de positieve opstelling van de minister en de administratie van Volksgezondheid. In het begin van de bezetting werd het gemeenschappelijk optreden t.a.v. de Duitse overheid door verscheidene artsenleiders met overtuiging verdergezet.

De meerderheid van de leiders van het Verbond zag evenwel andere mogelijkheden. Het activisme tijdens de Eerste Wereldoorlog had aangetoond dat een kleine groep artsen in staat was zich - dankzij de bezetter - in een machtspositie te manoeuvreren. Dat kon erg lucratief zijn, gelet op de administratieve veranderingen die, ten gevolge van de bestuurlijke scheiding, in de lucht hingen. Na 1940 deed zich ook hetzelfde voor, toen

55 Libbrecht zou in een brief aan Van Hoof op 15 april 1941 zelf toegeven dat de Vlaamsgezinden voornamelijk "buitendokters" waren en slechts zelden specialisten. Zie J. VAN BEVER, *Van A.V.G.V. tot "oorlogsorde"...*, p. 92.

de bezetter opnieuw zocht naar ideologisch betrouwbare medewerkers en die vond in de rangen van het Verbond. Precies in het Algemeen Vlaamsch Geneesheren Verbond werd de activistische erfenis hooggehouden en geïdealiseerd en had het nationaal-socialistisch gedachtegoed reeds in de loop van de jaren dertig adepten gevonden.

* LUC VANDEWEYER (1956) studeerde geschiedenis aan de Katholieke Universiteit te Leuven. Hij promoveerde in 1991 met een dissertatie over *Pax Christi Internationaal 1944-1978*. Zijn onderzoek spitste zich voornamelijk toe op de gevolgen van oorlogen op het politieke leven in België. Is werkzaam bij de Bureauredactie van de *Nieuwe Encyclopedie van de Vlaamse Beweging*.